

ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРІВ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ У СПАДЩИНІ ІВАНА ПАНЬКЕВИЧА ТА ВАСИЛЯ ЛАТТИ: ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ АСПЕКТИ

Фабрика-Процька О. Р.

ВСТУП

Важливість мови та говірки важко оцінити, адже це основа спілкування між людьми, поетичного слова, пісенного фольклору тощо. «Мова відіграє не лише вагому інтегруючу роль між членами етнічної групи, а й діє як комунікативний бар'єр щодо інших етносів. Посередництвом мови створювався пласт духовної культури українців Пряшівщини – усна народна творчість та музичний фольклор. Мова, етноназва, культура, етнічна свідомість і психічний склад українців зумовлені історико-політичними, природно кліматичними, географічними та соціально-економічними умовами життя населення¹. Говірка лемків та русинів-українців Карпатського регіону, а саме українсько-польського пограниччя (Горлицького, Грибівського, Новосандецького і Снянського повітів) та українсько-словацького (Пряшівського, Бардіївського, Свидницького, Гуменського округів) має свої специфічні особливості. Дослідник Іван Верхратський зазначав, що лексика лемківських говірок найбільше зазнала словацького впливу, частково мазурського, німецького². Фонетичні відмінності у лемківських та текстах зумовлені місцевими говірками, звідки й бере свій початок народна пісенність. Протягом століть на пограниччях у середовищі різнонаціонального населення створювалось чимало спільних пісень – словацько-українських, українсько-польських та ін.

В період сьогодення варто погодитись з думкою Софії Грици про те, що «<...> сучасну науку, що нагромадила величезний фольклорний матеріал, законсервованій у багатотомних виданнях, каталогах, цікавить уже не стільки черговий варіант будь-якого фольклорного твору, скільки механізми його життя в сучасності, динаміка його змін під впливом нових умов, трансформацій у різних областях культури, проблеми його рецепції в зв'язку з розширеною сферою його функціонування. У центрі соціологічних досліджень стає не тільки сам

---

¹ Фабрика-Процька О. Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону: традиція, трансформація, ідентифікація. Монографія. ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаніка». Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2020. С. 68–69.

² Верхратський І. Про говор галицьких лемків. Львів, 1902. С. 19.

твір а й людина, яка відповідно рефлектує на нього, отже й психологія його сприйняття»³.

Під поняттям «лемки Пряшівщини» варто розуміти усе українське населення колишньої Пряшівської єпархії, яке на сьогодні прийнято називати русинами-українцями⁴.

Необхідність розкриття доробку окремих науковців в напрямку вивчення українських говорів на території Східної Словаччини обумовлена певними чинниками. Українське населення Пряшівщини протягом багатьох сторіч проживало у надзвичайно складних умовах національного та соціального гноблення, що спричинило до гальмування його культурного та національного розвитку. Тривала ізоляція внаслідок розташування цього регіону дали можливість зберегти архаїку у народній культурі, творчості, що створили сприятливі умови для вивчення русинів-українців з боку діалектології, етнографії, мистецтвознавства, культурології тощо. Незважаючи на те, що культура русинів-українців пов'язана з материнською культурою українського народу, все-таки на сьогодні вона тісно взаємодіє із культурними та мовними впливами словаків через спільність території⁵.

На сьогодні українці-русини, як самоідентифікувало себе місцеве українство, належать до національних меншин Словацької республіки. За даними перепису, станом на 2001 р. у Східній Словаччині (в містах та селах навколо Пряшева) компактно проживало 55 тис. українців (за неофіційними джерелами 100 тисяч осіб). З них 11 тис. осіб користувалось українською мовою. Більшість словацьких українців відноситься до корінного населення, т.зв. автохтонів, предки яких мешкали на цих землях декілька століть тому. Частина українців Словаччини – це емігранти, що переселилися під впливом політичних, соціальних та економічних чинників, та їх нащадки. Під час проведення перепису 1991 р. вперше було запроваджено дві позиції для самовизначення: «українець» та «русин». Унаслідок цього мешканці Східної Словаччини, які раніш називали себе українцями-русинами і становили з лінгвістичного погляду одне ціле, розділились на: українців, русинів та словаків. Крім осіб, які усвідомлюють свій зв'язок

---

³ Грица С. Трансмісія фольклорної традиції : етномузикологічні розвідки. Київ ; Тернопіль : Астон, 2002. С. 86.

⁴ Фабрика-Процька О. Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону: традиція, трансформація, ідентифікація. Монографія. ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2020. С. 119.

⁵ Фабрика-Процька О. Р. Музичний фольклор як ідентифікація українців Пряшівщини (Словаччина). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка*, 2018. Вип. 20. Том 3. С. 47. С. 46–52.

з Україною, вирізнялася група осіб, які в результаті асиміляційних процесів словакізувалися. Частина русинів-українців почала вважати себе окремою від українців етнічною групою – русинами, хоча в своєму щоденному мовленні вживає ті ж самі діалекти лемківського говору, що й українці Словаччини, а в якості писемної замість літературної української мови використовує русинську (лемківсько-пряшівську) мову, яка представляє собою кодифіковану в 1995 р. форму двох діалектів (західноземплінського та східноземплінського) лемківських говорів української мови у Словаччині⁶.

Слід зауважити, що на Пряшівщині (Східна Словаччина) термін «лемки» не мав поширення. Пряшівські лемки до сьогодні називають себе етнонімом «русин» (руснаки)⁷. Незважаючи на обставини протягом десятиріч, українці-русини Східної Словаччини, бережуть говірку й пісню, поетичне слово, народну культуру, забезпечуючи, за висловом Ганни Карась, «ідентифікацію національної меншини у складному глобалізованому ХХІ ст.»⁸.

1. Універсалізм діяльності Івана Панькевича в контексті розвитку української діалектології та фольклористики

Постать українського фольклориста, історика, діалектолога, етнографа, педагога, літературознавця, збирача та дослідника старовинних письмових пам'яток Івана Панькевича (1887–1958) відома у Словацькій Республіці та займає вагоме місце у розвитку української культури. Окрім науково-дослідницької діяльності, він був активним культурно-просвітницьким діячем. Окремі аспекти його багатогранної наукової діяльності висвітлені у працях З. Ганудель, М. Мушинки, М. Штеця, М. Гиряка, М. Дуйчака, А. Кундрат, А. Шлепечького, Л. Баботи, а також працівниками кафедри української мови та літератури філософського факультету Пряшівського університету у Пряшеві, співробітниками Музею української культури у Свиднику.

Народився Іван Артемович Панькевич у 1887 році в селі Цеперові, Новояричівського району на Львівщині у бідній селянській сім'ї. Під час навчання був свідком соціального та національного руху в Галичині, маніфестацій українців та демонстрацій молоді, які

---

⁶ Фабрика-Процька О. Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону: традиція, трансформація, ідентифікація. Монографія. ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаніка». Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2020. 496 с. 24 іл.

⁷ Там само. С. 124.

⁸ Карась Г. Пісенники українців Східної Словаччини як джерело вивчення буття фольклору в сучасну епоху. URL: <http://www.ukrajinci.sk> > etnik_2011-2012_8-9_12

боролися за самостійний український університет, а також діяльності громадських та культурно-освітніх товариств.

Закінчивши у 1907 році польську середню школу, вступив до Львівського університету, де вивчав класичну філологію та українську мову. Будучи активним членом одного зі студентських гуртків, Іван Панькевич розвинув наукову діяльність. «Культурно-освітня робота зблизила Панькевича з бібліотекою Наукового товариства ім. Т. Шевченка та з бібліотекою «Народного дому», де майбутній вчений зустрічався з І. Я. Франком, К. Студницьким, М. Павликом та О. Колесою»⁹.

У Галичині зі студентських років І. Панькевич був свідком українського національного руху, секретарем Товариства «Просвіта» у Львові, активно використовував свій досвід для поширення та впровадження української мови на території Підкарпатській Русі як основи освіти молодого покоління в українському національному дусі. Зважаючи на історичні обставини, на противагу іншим, більш радикальним націоналістам, провадив свою місію обережно, звертаючи увагу на особливості регіону. Зокрема, його два перших видання, опублікованих у 1922 та 1927 рр. містили теоретичний матеріал граматики не літературної української мови, а мови, заснованої на говіркому мовленні русинів. «Ця мова була відома під популярною назвою «панькевичівка». Незважаючи на критику з боку радикальних націоналістів, його спроба була успішною, і на 1930-ті рр. мова І. Панькевича була «очищена від місцевих діалектизмів» і перехід до літературної української мови був завершений (третє видання граматики, 1936)»¹⁰.

Знаковою подією його гімназійних років було особисте знайомство з етнографом Володимиром Гнатюком. Під час навчання в університеті І. Панькевич вів активну просвітницьку роботу по селах, працював пропагандистом пересувних бібліотек, два роки був секретарем Львівської філії Наукового товариства «Просвіта», відроджував та засновував близько 120 читалень, очолював академічний гурток культурно-освітньої праці та ін.

Після закінчення другого курсу університету І. Панькевич переїхав до Відня, де під керівництвом відомих науковців – Мілана Решетара, Вацлава Вондрака, Вратислава Ягіча вивчав слов'янську класичну і

---

⁹ Ганудель З. За культурну національну єдність. Союз русинів-українців Словачької Республіки. Пряшів, 2018. С. 82.

¹⁰ Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / уклад.: Павло Роберт Магочій, Іван Поп ; заг. ред. Павла Роберта Магочія ; пер. з англ. мови Надії Кушко; ред. укр. видання В. Падяк; карти Павла Роберта Магочія; Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2010. С. 570.

німецьку філологію. Отримавши звання доктора філософії, після закінчення Віденського університету у 1912 році митець переїхав до Москви з метою поглиблення знань з російської мови. Повернувшись до Відня, І. Панькевич певний період викладав російську мову, а у 1919 році переїхав до Праги з метою вивчення при Карловому університеті чеської мови.

Початком наукової діяльності для Івана Панькевича був період перебування у Відні. Свої розвідки публікував на сторінках періодики, зокрема «Archiv fur slawische Philologie» та «Записок наукового товариства ім. Шевченка» у Львові. На думку З. Ганудель, праці під назвами «Про відношення пам'ятників української мови до полудневослов'янських під лексикальним оглядом» (1918) та «Пандекти Антіоха 1307 р.» (1917) є свідченням детального вивчення Панькевичем мови давніх пам'яток діалектів та письменства¹¹.

1919 р. після розпаду австро-угорської монархії і приєднання західно-українських земель до складу Чехословаччини, І. Панькевич переїхав до Закарпаття. Від початку своєї наукової діяльності він свідомо зосередив свою увагу на мову церковнослов'янських пам'яток, систематично досліджував говори Підкарпатської Русі, маючи на меті висвітлення і пояснення історичних фактів для розвитку української мови і її діалектів. І. Панькевич досліджував діалектні архівні матеріали на території Східної Словаччини та Підкарпатської України. Зокрема, у перших виданнях «Наукового збірника товариства «Просвіта» дослідник опублікував мовний аналіз історичної пам'ятки Східної Словаччини під назвою «Ладомирівське учительне євангеліє» з XVII ст. (1923), у якій комплексно розкрив підкарпатські говори і подав пояснення їх відношення до інших українських говорів¹².

Паралельно з науковою діяльністю І. Панькевич вів активну культурно-просвітницьку роботу з метою виховання у мешканців різного віку любові і почуттів єдності з українцями, які жили за межами Закарпаття. Завдяки його старанням у 1920 році в Ужгороді світ побачив перший просвітницький випуск журналу «Учитель» та журнал для дітей «Віночок». Згодом, митець виконував функції головного редактора «Наукового збірника «Просвіта» в Ужгороді», на сторінках якого висвітлювалися питання мови, літератури, етнографії, фольклору, мистецтва, історії. Багато уваги І. Панькевич приділяв журналу «Підкарпатська Русь» (1922–1938 рр.), в якому публікувалися

---

¹¹ Ганудель З. За культурну національну єдність. Союз русинів-українців Словачької Республіки. Пряшів, 2018. С. 83.

¹² Там само. С. 83.

статті з етнографії, діалектології та історії мови, закликав митців до скрупьозного збирання та записування матеріалів.

У 1929 році завдяки старанням Чеської академії наук у Празі було засновано «Архів живої бесіди» не лише чеської в її діалектах, а й інших слов'янських мов. Організацію було доручено І. Панькевичу, який вибрав представників зі Східної Словаччини від Спишу до Гуцульщини. Зібравши чисельну кількість матеріалів, опублікував ряд статей, зокрема: «Ще о спиських «дрітарях» села Орябини (Ярембіна)» (1926), «Говір села Валашківці бувшої Замплинської жупи на Закарпатті» (1930), «Фонетика говору села Завадка на південнім Спиші» (1936), «З морфології села Завадка на південнім Спиші» (1937), «Лемківсько-бойківська границя в Чехословаччині» (1938), «Назва гір Вигорлат на північ від Собранець – Михаловці» (1930–40), «Пісня про Штефана Воеводу як пам'ятка лемківського шариського говору» (1942), «Острожницькі пергаментові листки XI–XII століття» (1951) та ін.

Комплексне монографічне видання, в якому зібрані попередні дослідження митця в галузі українських говорів, було опубліковано у 1938 році під назвою «Українські говори Підкарпатської Русі та суміжних областей».

1958 року світ побачила монографія «Нарис історії українських закарпатських говорів», в якій Іван Панькевич на багатому фактологічному матеріалі, зібраному на основі записів з церковних богослужбових книг багатьох сіл, топонімічних назв та сучасних говорів мешканців сіл розкрив походження цих говорів, їх діалектне членування, обумовлене внаслідок історії та географічного розташування. «На підставі даних географічного поширення основних діалектних рис Іван Панькевич відносить закарпатські говори до західноукраїнського наріччя і одночасно обґрунтовує їх місце в українськiм мовнiм ареалі»¹³.

Проте, поряд з основним розподілом закарпатських говорів класифікація українських говорів Східної Словаччини, автором якої є Іван Панькевич, на думку багатьох науковців, є неповною через недостатнє врахування лінгвогеографічних даних. Саме цю прогалину заповнив дослідник діалектології Василь Латта, який ґрунтовно досліджував говори українців Східної Словаччини, маючи на меті зібрати матеріал у вигляді атласу говірок. Іван Панькевич, безперечно, також мав намір укласти такий атлас, однак через похилий вік, військові події та їх наслідки, а також складні умови праці, орієнтація на питання історичної діалектології, на жаль, перешкодили йому продовжити збір матеріалів та завершити розпочате.

---

¹³ Ганудель З. За культурну національну єдність. Союз русинів-українців Словацької Республіки. Пряшів, 2018. С.85.

Варто додати, що Іван Панькевич сприяв щодо вирішення питань пов'язаних з кодифікацією української мови, давав слушні поради вчителям освітніх закладів із правописних питань. Його перу належать такі наукові розвідки, як «Український правопис на Закарпатті» (1936), «Взірці літературної мови й правопису Підкарпаття» (1937) та ін. Як фахівець в галузі діалектології (за висловом Зузани Ганудель) і знавець живої народної мови, Іван Панькевич є автором «Коротких правил українського правопису для вжитку Пряшівщини», які вийшли друком без його імені, у доступній формі подає правила українського правопису, робить порівняння, співставляючи їх із взірцями українських говорів Східної Словаччини.

Також митець цікавився літературою, сучасним мовознавством, досліджував українсько-словацькі, українсько-польські, українсько-болгарські, українсько-чеські, мовні, культурні і літературні зв'язки, опублікував ряд наукових розвідок про І. Франка, досліджував творчість М. Шашкевича, Т. Шевченка, О. Духновича, І. Котляревського. Невтомний дослідник протягом життя віднайшов та дослідив чималу кількість давніх видань книг, рукописів, метрик, грамот, написів на іконах та різних предметах та ін. Не оминув І. А. Панькевич і фольклористичну галузь. Його перу належить велика кількість публікацій про різноманітні явища народного побуту і фольклору, а саме про календарну обрядовість, побутову та сімейно-побутову обрядовість, звичаї та традиції українців Східної Словаччини та Закарпаття.

У наукових розвідках Т. Росул зазначає, що Іван Панькевич «...планував заснувати при музеї товариства «Просвіта» в Ужгороді архів закарпатської народної пісні та видати з його матеріалів збірник. Протягом 1929–1935 рр.; організовував запис серії грамофонних платівок із зразками інструментальної та вокальної народної музики підкарпатських русинів; писав статті про відомих фольклористів – В. Гнатюка, І. Поливку, М. Максимовича, в яких поєднував дослідницький і популяризаторський аспекти; листувався з Ф. Колесою та сприяв виданню фольклористичних праць вченого на Підкарпатській Русі»¹⁴.

У 1920–1930-х рр. І. Панькевич здійснив чисельні фонозаписи пісенної творчості українців Східної Словаччини, видав 27 грамофонних платівок фольклорних зразків, серед яких є й пісні. Записи здійснював на фонограф¹⁵.

---

¹⁴ Фабрика-Процька О. Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону: традиція, трансформація, ідентифікація. Монографія. ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2020. С. 49.

¹⁵ Там само. С. 73.

Варто додати, що у 2002 р. у Пряшеві побачила світ книга відомого фольклориста Миколи Мушинки під назвою «Голоси предків. Звукові записи фольклору Закарпаття із архіву Івана Панькевича (1929, 1935)». «З її сторінок дізнаємось, що записи (27 грамофонних платівок із звуковими записами говірок і фольклору Закарпаття (11 платівок 1929 р. та 16 платівок 1935 р.) М. Мушинка отримав у дарунок на початку 60-х років від доньки Івана Панькевича Марти Дольницької та її чоловіка Іларіона. Зробивши магнітофонні копії, М. Мушинка часто використовував їх під час семінарів та лекцій при університеті, радіо-передачах та наукових конференціях. Опублікувати записи у вигляді книги у 70-х роках було складно через ряд об'єктивних причин. Згодом, завдяки порозумінню з боку Карпатської фундації та Фундації підтримки громадських активностей, матеріали було опубліковано у вигляді антології закарпатського фольклору 20–30-х рр. ХХ ст., доповненої компакт-диском із записами Івана Панькевича. Це найдавніші, за висловом М. Мушинки, досі збережені звукові записи автентичного фольклору русинів-українців Закарпаття, і як такі мають значення не лише для діалектології та етнології, але й для культури в широкому розумінні¹⁶.

«На грамплатівках збережені голоси предків 70–75-річної давнини із Закарпатської України та Східної Словаччини, а саме: пісні різних жанрів, гра на маловідомих музичних інструментах, танцювальні мелодії, повісті, казки, легенди, перекази. Цікаво, що більшість оповідачів і співаків, за висловом Миколи Мушинки, ніколи не чули свої записани на грамофонні платівки голоси, бо записи 1929 року мали тільки наукове призначення, а записи 1935 року, які транслювали на хвилях радіо, до віддалених русько-українських сіл не доходили, оскільки радіоприймачі у цих селах були рідкістю»¹⁷. «Ці зразки мають характер документів доби. Вони відображають мову населення і його фольклорний репертуар 70-річної давності, – пише автор антології М. Мушинка. – В багатьох випадках вони є свідцтвом генераційних змін у мові людей даних поселень, головним чином у лексиці та фонетиці. Це – дуже важливий фактор, оскільки мова закарпатських русинів-українців протягом останніх 70 років пройшла значним історичним розвитком як на території Закарпатської України (де абсорбувала загальноукраїнські елементи), так

---

¹⁶ Мушинка М. Голоси предків : звукові записи фольклору Закарпаття із архіву Івана Панькевича (1929, 1935). Пряшів : Центр антропологічних досліджень; Громадське об'єднання ДІВА, 2002. 256 с. ; ноты + CD = Mušinka M. Hlasy predkov : Zvukové záznamy folkloru Zakarpatska z archívu Ivana Paňkevyča (1929, 1935). Prešov : Centrum antropologických výskumov ; Občianske združenie DÍVA, 2002. S.15.

¹⁷ Фабрика-Процька О. Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону: традиція, трансформація, ідентифікація : Монографія. ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаніка». Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2020. С.56–57.

і на території Східної Словаччини (де підлягла значному впливові словацької мови). Більшість пісень подано в значно зредукованому вигляді; деякі лише у неповних фрагментах»¹⁸.

Варто додати декілька слів про хронологію роботи над «Словником південнокарпатських говорів Івана Панькевича, яка висвітлена на сторінках книги дослідниці Зузани Ганудель «За культурну національну єдність» (2018), яку опублікувало видавництво Союзу русинів-українців Словацької Республіки зазначено, що «<...>вивчаючи різноманітні матеріали І. Панькевича, його кореспонденцію з різними інституціями 20-50 рр. ХХ століття Закарпаття і Східної Словаччини, листування між В. Гнатюком та І. Панькевичем ще за його життя, листування різних інституцій та науковців, зокрема Й. О. Дзендзелівського до І. Панькевича і, читаючи матеріали про роботу над «Словником...» в останні роки його життя, головне про роботу, яка розгорталася після смерті науковця аж до початку нашого ХХІ століття, листування між донькою І. Панькевича пані Мартою Дольницькою і М. Грицаком, П. Лизанцем, А. Куримським, Яном Петром, Відділенням діалектології АНУ в Києві, Кафедрою української мови і літератури Пряшівського філософського факультету Університету ім. П. Й. Шафарика та З. Ганудель – всі ці зусилля, зацікавленість і загальну роботу над «Словником...» І. Панькевича хронологічно поділяємо на три періоди (1 період – 1921-1958 (рік смерті Івана Панькевича); 2 період – від 1958 року робота над працею колег І. Панькевича до 1987; 3 етап – це період від 1987 – завершальний)¹⁹.

Варто додати, що у окремих наукових джерелах «Словник південнокарпатських говорів» науковці по-різному називають наприклад, «Обласний словар Угорської Русі», «Підкарпатсько-руський діалектологічний обласний словар», «Словник українських південнокарпатських говорів», «Діалектологічний підкарпаторуський словар», «Діалектологічний словнику закарпатських говорів»²⁰.

Окрім діалектолога Івана Панькевича, до філологічного напрямку у своїх працях звертали свою увагу дослідники – І. Верхратський, В. Гнатюк, Г. Геровський, О. Брохов, Й. Дзендзелівський, Я. Закревська, П. Чучка, Л. Белей, О. Лешков, Я. Моравець, А. Куримський та іншим. Серед сучасних науковців варто М. Чижмар, С. Штець, М. Дуйчак, А. Кундрат, Л. Милла, З. Ганудель та інші.

---

¹⁸ Фабрика-Процька О. Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону: традиція, трансформація, ідентифікація : Монографія. ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2020. С. 57.

¹⁹ Ганудель З. За культурну національну єдність. Союз русинів-українців Словацької Республіки. Пряшів, 2018. С. 89.

²⁰ Там само.

2. Наукові здобутки Василя Латти в галузі україністики: синтез діалектології та етнографії

Окремої уваги заслуговує постать послідовника Івана Панькевича, педагога, мовознавця Словацької Республіки Василя Латти (1921–1965), педагогічна та наукова діяльність була тісно пов'язана з розвитком науки, а саме в напрямку лінгвогеографії, матеріальної культури і освіти.

Народився Василь Латта у 1921 році в с.Пчоліне Гуменського округу (на сьогодні Східна Словаччина) в селянській сім'ї. За висловом дослідників, через специфічну ідеологію республіки шлях до науки у В. Латти був тернистим. Ще юнаком був змушений важко працювати, щоб заробити гроші на навчання. Завдяки притаманній йому наполегливості, скромності, дисциплінованості, працьовитості досягнув чимало.

Навчався Василь Латта у Мукачівській гімназії, а у 1938 році перейшов у Празьку гімназію. Велике зацікавлення мав до хімії та малювання, чудово володів слов'янськими мовами, вільно володів німецькою мовою, розумів угорську мову та окремі неслов'янські мови. Був активним громадським учасником, виступав з доповідями на зборах, різноманітних мітингах та маніфестаціях. Працював вчителем хімії новоствореної Меджилабірської гімназії, яка згодом перейшла у Гуменне. Навчав грамоті учнів гімназії, прививав їм естетичні смаки, очолював гуртки художньої самодіяльності, співпрацював з молодіжною організацією.

Вищу освіту в напрямку філології здобував у Ленінградському та Братиславському університетах. Протягом двадцяти років працював у вузах, де поряд з педагогічною роботою активно займався науковою діяльністю²¹.

З окремих джерел дізнаємося, що у 50–60-х рр. саме В. Латта був ініціатором комплексних інтердисциплінарних наукових експедицій щодо вивчення русинів та українців на території Східної Словаччини, їх історії, мови, духовної та матеріальної культури, традицій і т.д., до яких було залучено місцеву творчу інтелігенцію в особі І. Панькевича, І. Геровського, І. Зілинського, М. Затовканюка та ін.²²

У 1954 році В.Латта вступив до аспірантури при Братиславському університеті, яку закінчив у 1957 р. (тема кандидатської роботи «Українські говірки Східної Словаччини»). Після успішного захисту дослідження В. Латта розпочав працю над кількатомним діалектологічним

---

²¹ Ганудель З. За культурну національну єдність. Союз русинів-українців Словацької Республіки. Пряшів, 2018. С. 122.

²² Сополига М. Етнографічна спадщина В.П.Латти. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. № 19. / гол. ред. та упоряд. : М. Сополига та колектив. Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Пряшеві, Пряшів, 1994. С. 76.

«Атласом українських говорів Східної Словаччини»²³. У ґрунтовному дослідженні детально розкривав морфологічну, синтаксичну та лексичну систему говорів, зібраних по хронології, планував упорядкувати «Словник діалектної лексики» цього регіону. Зібрану впродовж років інформацію комплектував за окремою програмою, яку було ним опрацьовано з урахуванням великої кількості назв явищ природи, діяльності людини і її фізичного, психічного і громадського життя. На його думку, словник мав містити різновиди словникового запасу місцевих говорів та його лінгвогеографічну диференційованість. Така праця мала бути корисним та суттєвим і ґрунтовним доповненням до Атласу та «<...> дати вичерпний матеріал для здійснення повного лінгвістичного опрацювання аспектів місцевих говорів монографічним шляхом, що не може замінити Атлас як такий»²⁴. Однак, на жаль, план наукової роботи В.Латти не був завершений через передчасну його смерть на 44-му році життя у 1965 році.

Величезна праця невтомного науковця після його смерті пролежала 26 років у фондах Словацької академії наук у Братиславі, тільки у 1991 році з нагоди не дожитого 70-річного ювілею В.Латти завдяки співпраці д-ра наук та директора Музею української культури у Свиднику Мирослава Сополиги, проф. словацької діалектології, д-ра наук Івора Ріпки та канд. наук, доц. Зузани Ганудель після доопрацювання та доповнення «Атлас українських говорів Східної Словаччини» вдалося опублікувати. Праця містить 399 карт, чотири додаткові карти-схеми, 195 карт фонетичних явищ, 123 морфологічні карти, 39 лексичних та 38 синтетичних (т.зв.зведених) карт. Варто зазначити, що більша частина матеріалу Атласу подана у формі індексу як некартографований матеріал, а програма, за якою В.Латта записував матеріал для праці, налічувала 2264 питання. Він мав на меті одночасно комплексно охопити цілу структуру і систему українських говорів Східної Словаччини на усіх мовних рівнях. За висловом науковців діалектні записи науковця визначаються надзвичайною точністю, великим педантизмом, скрупульозністю, чітністю та якістю²⁵.

---

²³ Красовський І. Діячі науки і культури Лемківщини: довідник. Львів : Думка світу, 2000. 124 с. С. 91.

²⁴ Дзензелівський Й. Атлас В.П. Латти в контексті слов'янських лінгвістичних регіональних атласів. Наукові записки. 18. Пряшів: Союз русинів-українців СР, 1993. С. 35–40.; Латта В. Атлас українських говорів Східної Словаччини / Наукове та технічне доопрацювання і упорядкування З. Ганудель, І. Ріпка, С. Сополіга. Братислава : Словацьке педагогічне видавництво, Відділ української літератури в Пряшеві, 1991. 552 с.

²⁵ Ганудель З. За культурну національну єдність. Союз русинів-українців Словацької Республіки. Пряшів, 2018. С. 108.

На думку З. Ганудель, Василь Латта «<...> як дослідник визначався широтою наукового розгляду, здібністю швидко спостерігати суть навіть комплікованих проблем, баченням мовних явищ в усій складності і в діалектичному зв'язку, свідомим стремлінням відкрити правоту поняттєвої точності, глибоко продуманим методичним способом і фактографічною документацією»²⁶.

Відомий словацький діалектолог, доктор наук, професор И. Штолц, який досліджував наукову спадщину В.Латти зазначав, що «<...> Атлас ... настільки позитивний, що всі майбутні дослідження мали би виходити з методологічних досягнень цього атласа, та з досягнень його фактичного матеріалу»²⁷.

Підсумовуючи, варто наголосити, що в основі наукових зацікавлень Василь Латта була діалектологія, що розкривала складні питання українських говорів Східної Словаччини та західнокарпатських мовних діалектів. Безперечно, вершиною його намагань в науці є матеріали до фундаментальної праці «Атласи українських говорів Східної Словаччини», над якими працював понад десять років (1951–1965). В основі доробку висвітлення важливих питань русинсько-українського етносу в галузі етнографії. Його лінгвогеографічні карти дослідники М. Сополига, З. Ганудель, Й. Дзєндзелівський та багато інших вважають лінгвоетнографічними. До сьогодні ними користується чимала кількість науковців-етнографів при визначенні окремих етнографічних явищ та етнокультурних меж.

Варто погодитись з думкою М. Сополиги, що Василь Латта, досконало орієнтуючись у теоретичних досягненнях і проблемах сучасної етнографії, обізнаний із друкованими етнографічними працями науковців різних країн, зумів зосередитись на явищах, які були спорадично вивчені, наприклад, «<...> на культуру давньої формації в найрізноманітніших її формах та проявах, на реліктові та архаїчні явища, поширені в специфічних географічних умовах, які протягом століть взаємодіяли з культурами спорідненими – словацькою та польською і неспорідненими – угорською, німецькою та румунською»²⁸.

На основі свого наукового доробку переконливо довів, що русинське населення Східної Словаччини є етнографічною групою українського

---

²⁶ Ганудель З. За культурну національну єдність. Союз русинів-українців Словачької Республіки. Пряшів, 2018. С. 122–123.

²⁷ Там само.

²⁸ Сополига М. Етнографічна спадщина В.П. Латти. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. № 19. / гол. ред. та упоряд. : М. Сополига та колектив. Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Пряшеві, Пряшів, 1994. С. 77.

народу²⁹. Вважав, що первинний «<...>процес заселення відбувся шляхом освоєння найдоступніших місць в першу чергу угорським та українським населення, яке на території сьгоднішньої Закарпатської області та частково Східної Словаччини могло бути вже у X столітті, але його існування в XI та XII століттях уже мотивоване, звідкіля поступово здійснювалося розселення в більш або менш віддалені місця... Заселення другого типу відбувалося трохи пізніше, тобто приблизно в XIII столітті, та закінчилося в XVI столітті. Воно здійснювалося переселеннями, в першу чергу українцями із західної частини сусідньої Галичини, які переселилися на основі т. зв. волоського права із місцевостей, в яких природні, господарські та політичні умови були складнішими... Волоська пастухи, – на думку В. Латти, – створили особливий тип колонізації, що проходила від XVI століття, і цей процес у нашій місцевості закінчився початком XVII століття»³⁰.

В. Латта зазначав, що на формування діалектних рис та народну культуру мешканців Карпатського ареалу мала вплив однотипна соціальна структура українського населення в минулому – виключно сільське господарство разом із тваринництвом та згідно календаря сезонними роботами, експлуатацією лісів, жнивварською працею, водночас локальна замкнутість, ізоляція та консервативність; дотримувався особистої позиції щодо лемківсько-бойківської етнографічного пограниччя, констатуючи, що термін «лемківський» є продуктом «романтичної стадії в етнографії»³¹. Вивчаючи говір мешканців території Східної Словаччини, В. Латта виділив зон поселень: 1) зона українських сіл; 2) зона змішаного українського та словацького населення; 3) зона з переходом частини населення з української говірки на словацьку та далші зони змішаного або перехідного характеру³².

ВИСНОВКИ

Діапазон зацікавлень Івана Панькевича та Василя Латти є надзвичайно масштабним. Митці тісно співпрацювали з багатьма дослідниками, Етнографічним інститутом Словацької Академії Наук, Словацькою етнографічною спілкою та іншими науковими та освітніми закладами, а їх ґрунтовний науковий доробок в напрямку діалектології,

---

²⁹ Латта В. О классификации украинских говоров. Бюлетень загальнодержавного діалектологічного семінару. Кафедра української мови і літератури прямишівського філософського факультету УПІШ. Прямишів, 1963. С. 57–76.

³⁰ Там само. С. 57–58.

³¹ Там само. С. 64–65.

³² Там само.

фольклористики та етнографії займає чільне місце у скрабниці української культури.

АНОТАЦІЯ

У дослідженні комплексно розкрито питання українських говорів Східної Словаччини у спадщині Івана Панькевича та Василя Латти в контексті ідентифікації. Акцентовано увагу на висвітленні універсальності діяльності Івана Панькевича в аспекті розвитку української діалектології та фольклористики. Розглянуто наукові здобутки Василя Латти в галузі україністики на основі синтезу діалектології та етнографії. Зазначено, українська етнічна спільнота разом із словаками протягом сторіч жили і творили в одному природно-географічному середовищі. Між ними не було жодного мовного бар'єру, а історія позначила їх спільною долею у боротьбі за збереження національної ідентичності та самобутності.

Доведено, що діалектологія у доробку науковців розкриває складні процеси історії походження та функціонування українських говорів Східної Словаччини та західнокарпатських мовних діалектів протягом століть.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верхратський І. Про говор галицьких лемків. Львів, 1902. С. 19.
2. Ганудель З. За культурну національну єдність. Союз русинів-українців Словацької Республіки. Пряшів, 2018. 409 с.
3. Грица С. Трансмісія фольклорної традиції : етномузикологічні розвідки. Київ; Тернопіль : Астон, 2002. 236 с. [НАНУ, ІМФЕ].
4. Дзєндзелівський Й. Атлас В.П.Латти в контексті слов'янських лінгвістичних регіональних атласів. Наукові записки. 18. Пряшів : Союз русинів-українців СР, 1993. С. 35–40.
5. Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / уклад.: Павло Роберт Магочій, Іван Поп ; заг. ред. Павла Роберта Магочія ; пер. з англ. мови Надії Кушко; ред. укр. видання В. Падяк; карти Павла Роберта Магочія; Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2010. 856 с.
6. Карась Г. Пісенники українців Східної Словаччини як джерело вивчення буття фольклору в сучасну епоху. URL: http://www.ukrajinci.sk/Pdf/etnik_2011-2012_8-9_12.pdf
7. Красовський І. Діячі науки і культури Лемківщини : довідник. Львів : Думка світу, 2000. 124 с.
8. Латта В. Атлас українських говорів Східної Словаччини. Наукове та технічне доопрацювання і упорядкування З. Ганудель, І. Ріпка, С. Сополіга. Братислава : Словацьке педагогічне видавництво, Відділ української літератури в Пряшеві, 1991. 552 с.

9. Латта В. О. класифікації українських говорів. Бюлетень загальнодержавного діалектологічного семінару. Кафедра української мови і літератури Пряшівського філософського факультету УПІІШ. Пряшів, 1963. С. 57–76.

10. Мушинка М. Голоси предків : звукові записи фольклору Закарпаття із архіву Івана Панькевича (1929, 1935). Пряшів : Центр антропологічних досліджень; Громадське об'єднання ДІВА, 2002. 256 с. ; ноти + CD = Mušinka M. Hlasy predkov : Zvukové záznamy folkloru Zakarpatska z archive Ivana Paňkevyča (1929, 1935). Prešov : Centrum antropologických výskumov ; Občianske združenie DIVA, 2002. S. 15.

11. Сополига М. Етнографічна спадщина В. П. Латти. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. № 19. / гол. ред. та упоряд.: М. Сополига та колектив. Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Пряшеві, Пряшів, 1994. 563 с.

12. Фабрика-Процька О. Р. Музичний фольклор як ідентифікація українців Пряшівщини (Словаччина). *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка, 2018. Вип. 20. Том 3. С. 46–52.

13. Фабрика-Процька О. Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону: традиція, трансформація, ідентифікація. Монографія. ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2020. 496 с.

Information about the author:

Fabryka-Prottska Olga Romanivna,

Doctor of Art History, Professor,

Professor at the Department of Musical Ukrainian Studies and Folk

Instrumental Art of the Educational and Scientific Institute of Arts

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,

57, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine